

Katolikus értelmiségi

Jáki Szaniszló

Úgy tűnhet, hogy a “Katolikus értelmiségi” kifejezés kettős fölöslegességet tartalmaz, és ezzel valami ellentmondásra utal. Nem fölösleges a katolikus szót Katolikusnak* írni, ha a katolikus a valóság és az értékek teljes skálájának megbecsülését jelenti? És valóban érvényesülhet az ilyen megbecsülés, ha az nem az értelem műve?

A látszólagos konfliktus katolikus és Katolikus között különösen azokat az értelmiségieket zavarja, akik kiindulásként eszméket és nem tényeket választanak. Bizonyosan először a tényeket kell figyelembe venni, ha valami kézzelfoghatót akarunk megállapítani a Katolikus értelmiségi problémáival, kötelességeivel és kilátásaival kapcsolatban. E tekintetben a legfontosabb tény a Katolikus Értelmiségi akkor veheti észre, ha a görög eredetű “katolikus” szó széleskörű használatának eredetét vizsgálja.

Bár meglepőnek tűnhet, a “katolikus” szó csak itt-ott fordul elő a régi görög filozófusok írásaiban. Míg Arisztotelész, például, gyakran használja a *kath'olou* határozószót (“egészében” vagy “általában”), sohasem használja melléknévi formáját, *katholikos*, nőnemű és semleges formájában sem. Ennek oka az lehet, hogy a görögök megvetették azokat, akiket szívesen tartottak barbároknak (*barbaroi*). A görög filozófusok még annak az egymás között szélteben terjesztett nézetnek a logikáját sem aknázták ki teljesen, hogy az egyéni elme csak kissé különbözik az egyetemes elmétől, amelybe az előbbi a testi halált követően visszajut. Ha ugyanis ez a helyzet, akkor minden egyén elméjének katolikus vagy egyetemes jelleggel kellett bírnia, még ha testi keretében az elme nem görög, hanem barbár volt is.

A görögöknek ez a hibája természetesen abban gyökerezett, hogy képtelenek voltak az elmén túl minden egyénnek a személyességét meglátni. Amilyen mértékben a keresztények elismerték Jézus Krisztusnak, az Isten megtestesült Fiának összehasonlíthatatlan tényét, olyan mértékben lettek képesek teljességében fölfogni, mit jelent az ember számára az, hogy “Isten képére teremtetett.”

Ez utóbbi, eredetében félreérthetetlenül héber, kifejezés az Ószövetség keretében nem tudta megmutatni teljes katolikus értelmét. Ez nem akarja azt sugallni, hogy az Ószövetség nem fogalmazta meg egyre erőteljesebben a valódi katolikus jövőt vagy beteljesülést. Krisztus igazi küzdelme a korabeli zsidókkal azonban pontosan annál a kérdésnél érkezett fordulóponthoz, hogy a világ többi részének zsidóvá kell-e válnia, vagy

a zsidóknak kell-e távlatilag egyetemessé lenniök az üdvösség Katolikus, azaz mindenkire azonosan érvényes, isteni tervének beteljesítése céljából. A terv katolikus volt, mert egyben Katolikus is volt, vagyis egy igen specifikus egyénhez kötődött, aki, galileai lévén, nagyon **provinciális** volt még a zsidó perspektíván belül is.

A keresztény perspektíva univerzalitása Pálnak abban a kifejezésében testesült meg, hogy Krisztusban nincs sem zsidó, sem pogány hanem csak az új teremtmény. Ez az embernek természetfölöttien univerzális vagy katolikus szemlélete volt, amely magában foglalta azt a meggyőződést, hogy az ember természetében van valami univerzális vagy katolikus. Ilyen alapon ítélte el XI. és XII. Pius a náci rasszizmust mint pusztá utálatot. E rasszizmussal szemben a darwinista guruk csak kétértelműségeket tudnak motyogni az egyéni méltóságról és az emberi egyenlőségről. E szempontot nem tudják eléggé hosszan és mélyen mérlegelni azok a Katolikus értelmiségiek, akik nem akarják Katolicitásukat délibábra cserélni, legyen az kozmikus sodródás egy Jézus Krisztusnak keresztelt omega pont felé.

A *katholike* fogalom első keresztény használatát egy írássorozatban, Antiochiai Ignác leveleiben találjuk, amelyek nagy kohézióval és egységgel rendelkeztek, tekintve azt tény, hogy nagyon rövid időszakon belül íródtak, amikor szerzőjüket mint foglyot Antiochiából Rómába hurcolták. Az az ember, aki ezekben a levelekben először használta a *katholike ekklesia* kifejezést, értve ezalatt az összes helyi egyházak egységét, erőteljesen világossá tette, hogy az egyedi egyházak csak azért léteznek, mert mindegyiküknek van egy püspöke, aki viszont Jézus Krisztust képviseli.

A katolicitásnak ez a szoros összekapcsolása egy adott emberi lénynek, a püspöknek az individualitásával szükségszerűen nyilvánvalóvá teszi azt, hogy amit a keresztények kezdettől fogva az Egyház katolicitásán értettek, nagyon különbözik a diffúz univerzalizmustól. Katolicitásuk számukra éppúgy nagyon konkrét valami volt, mint minden tény és entitás. Ugyanakkor ennek a katolicitásnak volt egy központja, amely világosan továbbadódott a püspököknek abban a tudatosságában, hogy nekik szigorú kötelességük egymással egységben lenni, ami viszont egy nagyon konkrét, átfogó központhoz való ragaszkodásban nyilvánult meg. Ezt a két fejleményt érdemes egy pillanatra szemügyre venni, ha szilárd, konkrét alapon akarjuk vizsgálni a Katolikus értelmiségi helyzetét és kötelességeit.

Nem kell hívőnek, hanem elég a tények elfogulatlan megfigyelőjének lennünk ahhoz, hogy olyasmit regisztráljunk, ami előzmény nélküli a történelemben: a Római Birodalom vagy *oikumene* keretében hirtelen kiemelekedését olyan spirituális centrumoknak, amelyek végső fokon a politikai centrumokkal párhuzamosan, de tőlük teljesen függetlenül és valójában időnként velük ádáz antagonizmusban működtek. Ez a háttere a

“megyéspüspök” kifejezésnek, amely a fő politikai adminisztratív körzetekre vagy megyékre emlékeztet. A politikai rendszer hamarosan félelmetes versenytársat talált az adminisztratív központoknak ebben az új együttesében, amelynek meg volt a saját, erős, átfogó központja. Az, amit a korai Egyház történetének némely modern tanulmányozója habozik elismerni, nagyon is világos volt Decius császár számára. Szent Ciprián szerint azt mondta, hogy ha nem lehetne császára, püspöke szeretne lenni Rómának.

Az említett sajátos központok konkrét egyének voltak, akiket püspököknek hívtak, és számuk 7-800-ra emelkedett a császárság keleti és nyugati részében, amikor Konstatin színrelépett. Tisztán politikai megfontolások miatt, még ha akadt is volna fontosabb dolga, Konstantinnak nem volt más választása, mint békét kötni ezzel a másik adminisztrációval. Amikor a császárság összeomlott, a civilizáció fönntmaradt, mert ezek a spirituális központok, eléggé különös módon, nem semmisültek meg.

A korai Európa érzékeny történészei (legyen elég Henri Pirenne-re gondolni) mindig tudatában voltak annak, mivel járultak hozzá a püspökök saját, időnként nagyon behatárolt régiójuk kulturális stabilitásának forrásaihoz. És ha egy történész visszatekintett azokra az évekre, amelyek ebben vagy abban az európai országban látták egy Katolikus központhoz mégcsak névlegesen sem hozzárendelt püspökök beiktatását, észrevehették a jelentős különbséget a püspökök két fajtája között. Az a történész, aki ezt a legemlékezetesebben megjegyezte, James Antony Froude volt. Megfigyelése azért is volt igen fontos, mert agnosztikussá lett, miután rövid ideig szimpatizált Newman-nel, sőt az Anglikán Egyház diakonusává is szentelték. Amint 12 kötetes, irodalmi mesterművében ahhoz a pillanathoz ért, amikor Erzsébet rendelete új hierarchiát állított föl Angliában, Froude egy nagyon “Katolikus” megfigyelést tett. Ez akkor történt, amikor Erzsébet rendeletét úgy írta le, mint egy lényegnek a helyettesítését annak pusztá képmásával, “azon illúzió fönntartása céljából”, hogy még az ugyanaz életnedv kering valamiben, ami azért létesült, hogy a töretlen püspöki utódlás régi fájának látszódjék, amelyben a püspökök az igazán “Katolikus” katolicitás megannyi sarokköve:

A Katolikus püspök az idő esetlegességeitől független időtartamra birtokolja hivatalát. Dinasztiák változhatnak—nemzetek veszíthetik el függetlenségüket—atársadalom erős szövetét elsöpörheti a forradalom áradata—a Katolikus prelátus állomáshelyén marad; amikor meghal, egy másik lép a helyébe; és amikor a vizek visszatérnek medrükbe, a nyugodt alak úgy áll, mint korábban—a személy talán változott, de a dolog sziklaként a világ kőtalapzatába gyökerezett... Az Anglikán Egyház a Katolikus törzsről levágott ág volt... Ha lényegében nem is, formájában meg tudta tartani, azt ami volt, abban a formában, amely tiszteletre méltóvá tette, anélkül a

hatalom nélkül, amely veszélyessé tette volna. A kép, kívülről tekintve, formálható volt úgy, hogy megfeleljen a fának, amelyről származott. De a látszat fenntartására olyan püspököket kellett biztosítani, akik látszólag a korábban elismert módon örökölték hatalmukat, mint az apostolok utódai.¹

Froude azt is megjegyezte, hogy Cecil, aki Erzsébet mögött a hatalmat jelentette, összegyűjtötte az összes Edward-kori püspököt, aki túlélte Mária uralmát, "hogymint pótolja a minőséget". E minőségek hiányoknak bizonyultak. A fő hiány abból származott, hogy azok a püspökök nem tudhatták, érvényesen voltak-e felszentelve. A szellemi hatalom ilyen kétséges közvetítése csak olyan hierarchiát eredményezhetett, amely, Froude szerint, homokká morzsolódott volna, ha Erzsébet megbukik. Nyilvánvalóan a Katolikus püspökök szentelésének megkérdőjelezhetetlensége volt az oka annak, hogy minden egyéni hibájuk ellenére, az érvényességnek olyan fajtáját biztosíthatták, amely állandósággá és stabilitássá válik.

Bármilyenek is az egyes püspökök hibái, amiket a tömegtájékoztatás kétségbeesetten a figyelem gyújtópontjában tart, a püspökök testülete mutatja az egyedüli tiszteletreméltó erőt az erkölcsileg hanyatló világban. A hanyatlás a világnak abban fejlett vagy jómódú részében kezdődött, amely lázasan válik meg keresztény szellemi és erkölcsi örökségének foszlányaitól. Érzékeny protestánsok nem tudnak segíteni ezen annak elismerésével, hogy óriási különbség van az ő bajuk és Katolikus testvéreiké között. Míg ők egyre erősebben foglyai a múltó divatoknak, a Katolikusok még mindig emlékeznek a változatlan, örök elvekre. Ennek a különbségnek az oka pontosan abban a tényben van, hogy a Katolikusoknak vannak püspökeik, a protestánsoknak nincsenek. Azok, akiket a protestánsok püspökeiknek hívnak, csak névleg azok. Egy evangélikus püspök, egy metodista püspök, nem szólva egy református vagy baptista püspökről, fogalmi képződmény, amelynek saját eredetük és teológiájuk nem tud több érvényességet biztosítani, mint a matematikusok a kör négyszögesítésének.

Míg egyes protestánsok sajnálják, hogy nincsenek a kétezeréves hagyomány meghatározása szerinti püspökeik, nem fogják föl, hogy a Katolikusoknak nem azért vannak püspökeik, mert püspököket csinálnak. Éppen fordítva van: püspökeik formálják a Katolikusokat. A Katolikusok olyan hívők, akiknek hite lényegében engedelmesség olyan egyének hangjának, akik azzal a rendkívüli igénnyel jelentkeznek, hogy magának Krisztusnak tekintélyével rendelkeznek, még két teljes évezreddel Krisztus után is. Ezt azért igénylik, mert tekintélyüket olyannak tartják, amit nekik egyének közvetítettek, akik viszont ugyanezt igényelték saját korukban egészen vissza az apostolokig. Ezek biztosan nem csináltak titkot abból a meggyőződésükből, hogy ők Krisztus tekintélyének a letéteményesei, és ezért tekintélyük oszthatatlan.

A püspökök közötti szoros összetartás szükségességének tudata kezdettől fogva erős volt. Ez az a pont, amelyet a Katolikus értelmiségi megint nem mérlegelhet eléggé, mivel olyan tudományos testületek körében mozog, ahol a véleményeltérést könnyen elmélyültségnek és eredetiségnek veszik. Semmi sem mutatja jobban a püspökök e szükségességre vonatkozó tudatosságának erejét, mint az tény, ismét egy tény, hogy a legelső időktől kezdve az eretnesség bűnét súlyosabbnak tartották, mint a bálványimádását. Ez volt Sándornak, Alexandria vértanú püspökének a véleménye. Nyugaton Hippói Ágostonnak az volt a nézete, hogy nincs valós ok, amely jogossá tenné az Egyház egységének megtörését. Továbbá Ágoston pregnánsan fogalmazta meg azt a kritériumot, hogy mit jelent egységben lenni az egészszel, vagyis a *catholike*-vel. Amikor Ágoston azt mondta, hogy ez a kritérium Róma mindenkor püspökével, mint ezen város első püspökének, Péternek, utódával való egységben áll, csupán visszhangozta Iréneusz, Lyon vértanú püspökének híres mondatát arról, hogy az összes egyháznak kötelessége a római szék körül tömörülni.

Hogy Iréneusz nem valami “nyugati” vagy latin véleményt hangoztatott, amikor ezt a kritériumot megfogalmazta, két tényből világos. Az egyik az, hogy, Keletről származott, és Lyon a görögök legtávolabbi őrszeme volt a Nyugat szívében. A másik az, hogy Aranyaszájú Szent János, a legnagyobb keleti egyházdoktor, talán a valaha is élő legszilárdabb védelmezője volt Péter és utódai primátusának. Ez a tény tüske marad minden “ökumenikus ortodoxban”, aki nemcsak arra büszke, hogy értelmiségi, hanem arra is, hogy ismer valamit a keleti ortodoxia történetéből.

Ebben az esetben is, a történelem ugyanazt a szerepet játszotta a teológiában, mint a laboratóriumok a természettudományokban. A “katolikussal” kapcsolatban is kimutatta azt az egyetlen értelmet, amit józan használata jelenthet: generalitásában rendelkeznie kell valami specificitással. Azokat, akik megpróbálták a *katolikus* szót homályos általánosságban vagy egyetemességben hagyni, a történelem elutasította. A történelem kihívásai túlságosan is bizonyították, hogy a gnosztikusok tudatukban előnyben részesítették valami szándékoltan meghatározatlan ismertető jegyét a katolikus vagy egyetemes igazságnak, szemben az igazságnak azzal a mintájával, amely a püspökök konkrét tekintélyi tanítása volt. A történelem visszautasította a katarok és rokonaik ezoterikus szentségét, és igazolta a viselkedés külsőleg érzékelhető normáit, amint a püspökök prédikálták. A történelem teljes egészében felfedte elvét annak a fragmentációnak, amelyet az első protestánsok hiába törekedtek kiűzni eredeti tételeikből. A történelem maga mögött hagyta az ókatolikusokat, pontosan azért, mert nem akartak konkrétan fiatalok lenni az örökké élő Egyházzal, amely nem korlátozódhatott történelmének egy adott korszakára. Azok, akik legújabbban kipróbálták a “lojális ellenzék”

állapotát, biztosan gyenge logikusoknak bizonyultak, bármi mást is mondtak önmaguk és mások kudarcáról.

Azok a keresztények, akik katolikusok és nem Katolikusok akarnak lenni, jó, ha mérlegelik a tanulságait két erőfeszítésnek, amelyek a katolikus, de nem Katolikus univerzalizmussal hozakodtak elő. Az egyik, több mint kétszázéves lévén, nagyrészt elfelejtődött, bár nagyon tanulságos. Tanulágosságát valójában nem Talleyrand fedte föl, aki aligha volt eszményképe a kereszténynek, még kevésbé a katolikusnak, jóllehet püspök volt, hanem másvalaki. Egy napon megkereste Larevallière-Lépeaux (1753-1824), a Directorium egyik tagja, aki kitalálta és megkísérelte, noha eredmény nélkül, terjeszteni a "teofilantrópiának" nevezett új vallást, és arról panaszkodott, hogy nem sikerült híveket toboroznia, jóllehet az új vallás a tiszta ész követelményeinek látszólag tökéletesen megfelelt. Ekkor Talleyrand megjegyezte: "Kudarcát nem találom meglepőnek. Ha híveket akar nyerni, tegyen csodákat. Gyógyítson meg betegeket, támasszon föl halottakat, hagyja magát keresztrefeszíteni, és harmadnap támadjon föl." Bárcsak bevésnék ezt a megjegyzést a bejárat fölé minden "keresztény" teológiai intézetben, ahol a professzorok minden új generációja mindent újra kezd az Egyház újrafelfedezésének dolgában az intellektuális képzelet örökké új televényének megfelelően.

Bizonyos haszon reményében lehet visszaemlékezni a másik erőfeszítés tanulságára is. Ez egy "Reflexiók a katolicizmusról" című, mintegy száz évvel ezelőtt megjelent esszében olvasható. Nehéz találni a katolicizmusnak egy stilisztikailag bódítóbb ünneplését. A tanulmány szerzője minden nemeset elmondott benne. Ahhoz sem ragaszkodott, hogy ugyanaz a személy legyen a megtestesítője az összes "katolikus" erényeknek. Sőt, óvott egy ilyen csömörtől: "Csak az a fantasztikus elképzelés, hogy mindent meg kell ennünk, ami az asztalon van, teszi a lakomát látszólag terhessé." Csupán a tanulmány szerzőjének a neve, George Tyrell,² mutatja, hogy ő azt a szabadságot védte, mely szerint saját kedvtelésének megfelelően válogathat a katolikus bankett asztaláról, és tartózkodhat, ha szükségesnek vagy kíváncsnak tartja, olyan fogásokról, amelyeken érződik a Katolicizmus. Ezek mindenek fölött az üdvösségtörténet nagy és látszólag nagyon [provinciális](#) tényei.

Csaknem száz évvel mulva, a II. Vatikáni Zsinat tanításának szisztematikus félremagyarázása miatt, Pylarczyk érseknek, az Amerikai Katolikus Püspöki Konferencia elnökének a Pápa látogatásával kapcsolatban figyelmeztetnie kellett arra, hogy "az Egyház nem zöldségesbolt, ahol a Katolikusok szabadon azt választhatják, amit akarnak."³ Tyrell stílusával összehasonlítva ezek a szavak valóban nagyon prózaiak. De pontosan ezért kellene elérniük minden Katolikus értelmiségit, különösen azokat, akik azzal

büszkélkednek, hogy teológusok, de túl gyakran hajlamosabbak frázisokra, mint kemény gondolkodásra és a tények tiszteletére.

Tekintet nélkül arra, hogy valaki értelmiségi vagy sem, keresztény vagy sem, a tényeknek kell ellenőrizniük az értelmet, és nem fordítva. Ez igen fontos kérdés, ha egészségesen akarunk tárgyalni a Katolikus értelmiségek problémájáról és felelősségéről. A Katolicizmus mindenek fölött meghódolást jelent a történelem legnagyobb tényének, Jézus Krisztusnak, vagyis Isten Fia megtestesülésének test-vér és ezért igen **provinciális** (Katolikus) realitása előtt. De ennek a realitásnak integráns része Jézus Krisztusnak az a szándéka, hogy egyetemes tekintéllyel tanítson, és egészen nyilvánvalóan e tekintélyét konkrétan (vagyis nagyon **provinciálisan**) át akarta örökíteni. Ezért a Katolikus értelmiséginek, mielőtt Krisztus előtt meghódol, meg kell hódolnia azok előtt, akik ma Krisztus tekintélyének konkrét tényleges hangját képviselik, ami tanításukat szigorúan tekintélyhordozóvá teszi. Csak ekkor foghat hozzá a Katolikus értelmiségi azon feladatához, hogy kifejtse a Megtestesülésnek a Katolicizmus teljes terjedelmű megértésére vonatkozó fogalmi következményeit.

A feladat kétségtelenül óriási. E feladat ésszerű megközelítése lenne, ha az ezen tekintéllyel rendelkező tanításból levezetett tiszta definíciókból indulnánk ki. De ez nem lenne kifizetődő egy olyan korban, amely ódzkodik a definícióktól, bár büszke az értelmére. A büszkeség mindig vakít, és nagyon sebezhetővé tesz. Legyen elég arra a tanácsra gondolni, amit a filozófia egyik kiváló professzora adott egy újságírónak, aki interjút készült készíteni Jacques Derrida-val, a dekonstrukcionizmus atyjával. Azt tanácsolta az újságírónak, Dinita Smith-nek, hogy ne kérje Derrida-tól rögtön a dekonstrukcionizmus meghatározását. "Ez legyen az utolsó kérdése, mert ez őrzöngési rohamba kergeti a dekonstrukcionistaikat."⁴ Atanács, sajnos, alkalmazható napjainkban számos Katolikus értelmiségre, akik viszolyognak meghatározni bizonyos alapfogalmakat, amelyek a Katolicizmusra vonatkozó tárgyalásukban központi szerepet játszanak.

Meghatározások helyett talán tanácsosabb lehet a történelemre vonatkozó tények szemrevételezésével kezdeni. Ilyen tény Rómának az a szomorú kiváltsága, hogy egyedül maradt hűséges és makacs elismerője valamennyi krisztológiai dogmának, amelyekért oly sokan Katolikusok, mindenek fölött Atanáz, futva mentették, sőt mások fel is áldozták életüket. Elég meggondolni, hogy az ökumenikus nagyvonalúságnak ebben a időszakában a Katolikus Egyház hosszan tolerálta Hans Küng homályos agytornáit, de leállította "Katolikus" pályafutását, amikor az Egyháznak Krisztusra, mint az Atya egylényegű Fiára vonatkozó, tekintéllyel rendelkező felfogásával kezdett játszódni.

Mint kantianusnak, Hans Küngnek nem volt más választása, mint érezni azt, hogy a Katolikus hit Krisztusban szűkíti a "katolicizmus" területét. A kérdéses hit a Katolicizmusnak biztosan vitalitást ad, amelynek semmi értelme sincs a kantianus *a priori* árnyékvilágában, ahol a tények keveset számítanak. Harnack kétségtelenül sok kérdésben tévedhetett, de a történelem logikája ügyes felbecsülőjének bizonyult, amikor egy évszázaddal ezelőtt megjegyezte, hogy a kereszténység gyorsan egy homályos zsidó szektává alakult volna, ha nem állt volna a konszubsztancialitás dogmája mellé.⁵

A Katolikus Értelmiséginek ezért mindenekfölött a megtestesülés tényéből és tartalmából kell táplálkoznia, úgy ahogy az kezdettől fogva értelmezett. A Katolikus értelmiséginek el kell kerülnie a megtestesülés azok általi újraértelmezését, akik azt gondolják, hogy a történelem annak a Hegel által definiált Abszolút Elmének kibontakozása, amely alig megbízhatóbb, mint a saját elméje. Ha Hegel irányítja őket, a Katolikus értelmiségieknek nem lesz elég tényleges információjuk, és ki lesznek szolgáltatva annak a baklövésnek, hogy a kocsit a lovak elé fogják. Még tanulmányozniuk kell, hogy Hegel milyen hihetetlenül félreértelmezte és félreértette az értelemnek azt a gyakorlását, amit a tudomány jelent, amennyiben ennek első kötelessége a tények elismerése.

A Katolikus értelmiségieknek meg kell érteniük, hogy nem az Egyház találta ki saját magát, és az Egyház sohasem talált ki új dogmákat. Niceában az Egyház az egylényegűséget nem mint öntudatának friss önreflexióját terjesztette elő, hanem mint olyan valamit, amit tekintéllyel kell prédikálnia, mivel az Egyház azt már addig is így hirdette, anélkül, hogy magát a kifejezést használta volna. Kötelességeinek és hatalmának tényleges tudatát az Egyház a Rómával egységben levő püspökök legutolsó generációjának azon meggyőződésével hirdette, hogy ezt a meggyőződést nekik a korábbi püspökök közvetítették, akiknek ugyancsak az volt a meggyőződésük, hogy ezt a legszokatlanabb tekintély megbízásából kapták. Hans Küng, aki oly bőbeszédűen prédikált az Egyházról, akkor vesztett csatát, amikor nem Róma, hanem saját germán püspökei kényszerítették ki az erőpróbát, mivel vonakodott elismerni a Niceai és Kalkedoni Zsinatot. Nagy meglepetésére, és ez mutatja, hogy mennyire kevésbé olvasta az Egyház történetét (ami nem meglepetés egy kantianus részéről, aki Kanthoz hasonlóan vakmerően előre megparancsolja, minek kellene történnie), a germán püspökök magasra értékelték a Rómával egyhangú tanítás szükségességét, ami az Egyházban élő tekintély próbaköve.

Ennek a tekintélynek az élő jellege különleges erővel vált világossá II. János Pál pápának a nőknek az Anglikán Egyházban megkezdett pappászentelésével szembeni reakciójában. A jelenlegi Tanítóhivatalnak, mondta apostoli levelében, nincs tudomása arról, hogy hatalmat kapott nők pappászentelésére. Ha erről nem tud, ez nem azért van, mert nincs

elég elmebeli képessége a nőekkel és a pappászenteléssel kapcsolatos bizonyos fogalmak tartalmának kifejtésére, hanem egyszerűen azért, mert nincs tudomása arról, hogy ezzel a hatalommal felruháztatott. És ebben az érvelésben II. János Pál idézett egy hasonló állítást VI. Páltól, aki második előde volt abban a láncban, amelynek szemei visszavezetnek Péterhez, az Apostolok fejéhez.

Itt a szemekből álló lánc analógiájának használata különösen fontos. A püspökök sora mint kollégium nem hasonlítható a szemek sorához a láncban, ahol a szemek mint külön egységek követik egymást. A püspökök kollégiumának sorozatában a szemek nem külön egységek, mert a püspökök nem egyszerre halnak meg, és nem egyszerre követi őket egy másik sorozata a püspököknek. Még Róma püspökeinek sorozata is a folytonos püspöki kollégiumon belül van, jóllehet ez utóbbi csak annyiban marad kollégium, amennyiben ragaszkodik centrumához.

Kell, hogy a Katolikus értelmiségi legfőbb érvelési szabálya a feltétlen, teljes elkötelezettség legyen Róma hangjához, mint az egyedüli tényezőhöz, amely megfelelő kapcsolatba hozza őt a legnagyobb ténnyel, Jézus Krisztussal. Ez a kapcsolat nem olyan történelmi spekulációkból jött létre, amelyek nagyonyis nem történelmiek abban az értelemben, hogy bizonyos jelenlegi előfeltevéseket vetítenek a múltba. Az ilyen eljárás egyenértékű azzal, hogy a most élő egyén elméjét olyan tekintélynek gondolja, amely fölötte van az Egynek, aki magának igényelt minden tekintélyt mennyben és földön, és egy különleges Tizenegyet bízott meg azzal, hogy teljesítse a feladatot igazi tekintéllyel. Ők speciálisan kiválasztott másokra történő kézzelírttel kezdettől fogva világossá tették, hogy lényeges kötelességüknek tartják átörökíteni az idők végéig ezt a tekintélyt, amely nem pusztán eszme, hanem konkrét realitás. A Katolikus értelmiségi fő feladata, hogy ünnepelje ezt a megdöbbentőényt, mert ez teszi hozzáférhetővé számára a legnagyobb ténytet, Jézus Krisztust, úgy, hogy legmagasabb formájában fejtheti ki értelmének igazi aktivitását, ami a tények elismerése.

Ezekben az egyre zavarosabb időkben nem lehet jobbat tenni, mint, John Henry Newman-re hagyatkozva, ennek a hűségnek valamilyen válfaját javasolni. Amit ő mondott, annak egyszersmindenkorra hiteltelenné kellene tenni azt a gondosan táplált felfogást, hogy az Egyház csak egy másik formája a demokráciának, ahol a többségi szavazatok, amelyeket gondosan manipulálnak egyesek, akik könnyen hozzáférnek a tömegtájékoztatási eszközökhöz, döntenek el, mi az igazság, ha egyáltalán szükség van még igazságra.

Az alábbi bekezdés egy megjegyzés, amit Newman *“The Via Media or the Anglican Church”* című munkájához csatolt, amely összegyűjtött műveinek részét képezte. Azok, természetesen, akik olvasták *Apologia*-ját, már tudták, hogy Katolikussá válásának fő oka

az a felfedezése volt, hogy a "Via Media" csak papíron létezett. De nehogy félreértsék, hozzátette a következő megjegyzést:

Csak futólag akarom megjegyezni a következőt: ebben az érvelésben nem felejtettem el, hogy a pápa, mint Krisztus helytartója, örökölte ezeket a hivatalokat és bennük az Egyházért cselekszik... A kereszténység akkor egyszerre filozófia, politikai hatalom és vallási szertartás: mint vallás Szent, mint filozófia Apostoli, mint politikai hatalom *birodalmi*, vagyis Egy és Katolikus. Tevékenységének speciális centruma vallásként a pásztor és a nyáj, filozófiaként a skolasztika, *uralomként* a pápaság és Kuriája (dóltbetűs kiemelés tőlem).⁶

Szükséges, hogy az ilyen lojalitás, amely nagyon egyedüli az összes egyéb lojalitások között, mert az egyént Krisztushoz kapcsolja, rendelkezzen értelmi következményekkel, amelyek valóban felszabadítók. Ha hűségében meggyengül, a Katolikus értelmiségi kételkedni kezdhet abban, hogy a Katolicizmus mint kulturális tényező valóban toronymagasan felette áll-e minden másnak. Itt halljuk ismét Newman-nek a hangját, aki keményen harcolt, hogy lerázza csalóka árnyékait és képeit egy olyan Egyháznak, amely az üdvösséget kulturális illemmel helyettesítette, és csatlakozzék az igazi Egyházhoz, amely kulturálisan alsóbbrendűnek látszott, ténylegesen azonban messze nagyobb mértékben járult hozzá a kultúrához, mint bármely más egyház vagy szervezet. Ezt hangsúlyozta unokaöccsének John R. Mozley-nak, aki a matematika professzora volt Manchesterben és levélben fejezte csodálkozását híres nagybátyjának (aki még nem volt bíboros), hogy egy ilyen nagy elme annyira vak lehet a Római Egyház gyógyíthatatlan fogyatékosságaival szemben. Newman ezt válaszolta:

Megengedem, hogy az Egyház tanítását, amely formájában isteni, időként elferdítik hivatalnokai, képviselői, tagjai, akik emberek. Megengedem, hogy nem tett oly sok jót, mint kellett volna tennie. Megengedem, hogy tevékenységében, amely emberi, céltáblája lehet a kritikának vagy vádaknak. De azt fenntartom, hogy kiszámíthatatlanul sok jót tett, hogy olyan különleges jót tett, amit semmi más történelmi, tanító vagy vallási közösség nem tett, hogy ez a jó az általa hirdetett elvekből következett, és hogy gyengeségei és mulasztásai ezen elvek elhanyagolásából és felfüggesztéséből származtak.⁷

Ez a bekezdés jól árnyalt reakciót igényel. Egyrészt jogos lenne arra következtetni, hogy a Katolikus értelmiséginek számba kell vennie ezt a kiszámíthatatlan mennyiségű jót. Továbbá jogos lenne hozzátenni, hogy a Katolikus értelmiségi legyen meggyőződve a

kérdéses jó létezéséről, ezért megéri a fáradságot felfedezni és teljesen napfényre hozni azt. A Katolikus értelmiséginek azt is fel kell ismernie, hogy "a felfedezés előnyben részesíti a felkészült elmét" mondat jól fogalmazza meg a tudományos fölfedezések egyik föltételét.

Másrészt ezeknek a meggondolásoknak nem szabad ahhoz a nézethez vezetniük, hogy csak azok a Katolikus értelmiségek minősülnek Katolikusoknak, akik speciálisan "Katolikus" területen dolgoznak. Egy Katolikus értelmiségi nemcsak értelmiségi, hanem katolikus marad akkor is, ha tisztán természetes területen dolgozik. A kutatás legtöbb területe ilyen. Ez nagyon is evidens, ha például a természettudományok sokféle változatát nézzük. E tudományok legtöbb ága nem vet föl az episztemológia és következképen a metafizika alapjait érintő sarkalatos kérdéseket. Még az elemi részecskék fizikájában és a tudományos kozmológiában is sok kutatást lehet végezni anélkül, hogy szembekerülnénk a valóban első pillanat ontológiai státuszának és az univerzum keletkezésének vagy minden anyag semmiből való teremtésének kérdésével. De a Katolikus értelmiségi nevetségessé teszi Katolicizmusát, ha elnézi az ezzel a teremtéssel kapcsolatos fogalmi játékokat, amint azt a kvantummechanika koppenhágai értelmezése bátorította.

Azt a kérdést, vajon tudhatjuk-e hogy létezik egy univerzum, Kant mint az értelem metafizikai sóvárgásának törvénytelen produktumát diszkvalifikálta, de természetesen minden kozmológus állandóan érdeklődik iránta. A kérdés nem kerülhető meg azzal, hogy az *univerzum*nak, mint a legkatolikusabb létezőnek, a következetesen kölcsönható dolgok teljességének fogalmát helyettesítjük a *multiverzum*éval, amely csak verbális eltussolása a kozmikus összefüggéstelenség vagyis a valóban legtudománytalanabb perspektíva jóváhagyásának. Egy másik síkon a biológiában és különösen a genetikában végzett munka egyre nagyobb súllyal vet föl kérdéseket, amelyek erkölcsiek abban a legmélyebb értelemben, hogy az erkölcsnek kapcsolata van a személyesség nagyon katolikus gyökerével.

A Katolikus értelmiséginek készen kell lennie arra, hogy szembenézzon ilyen kérdésekkel, mégpedig hitelesen Katolikus értelemben. És ha nem szerezte meg a képességet, hogy megküzdjön ilyen kérdésekkel, legalább szilárd meggyőződése legyen arról, hogy Katolikus válaszok adhatók, és adtak is rájuk időről időre. És ami a legfontosabb, nem szabad ezen válaszok igazságát annak függvényévé tenni, hogy a világi tudományos testületek elfogadják-e, ami legtöbb esetben nem is történik meg.

A Katolikus értelmiséginek késznek kell lennie arra, hogy ússzon az ár ellenében, amely a világ végéig szembe fog folyni vele. Nem szabad álmodnia egy új középkorról, részben mert az sok szempontból nagyon középszerű volt, részben mert a történelem nem ismétlődhet. Utópia és történelem egymást kölcsönösen kizáró fogalmak. A Katolikus

értelmiségi nem elmélkedhet elég gyakran arról a II. Vatikáni Zsinat dokumentumaiban gyakran elhanyagolt, zord és soha véget nem érő küzdelemről, amely az Egyház és a Világ között folyik. A Katolikus értelmiségi persze teljes joggal csodálkozik ezen a különös aránytalanságon a gigantikus küzdelem és az említett dokumentumokban észlelhető vázlatos ábrázolása között.

A Katolikus értelmiséginek természetesen föl kell ismernie saját területén a Katolikus kutatás lehetőségeit. Pierre Duhem (1861-1916) esete nagyon tanulságos. Nem is álmodott arról, amit véletlenül talált, amikor vizsgálni kezdte a virtuális sebesség elvének, a mozgás tudománya egyik sarokkövének történeti eredetét. Nem akart mást tenni, mint megmutatni, hogy a fizika egzakt tudománya történetileg is a mérési adatok ökonomikus koordinációja, és ezért alkalmatlan bármilyen ontológiai, még kevésbé metafizikai kijelentés megtételére.

Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy ennek a kérdésnek a széleskörű ábrázolása nem tartalmaz nagy felszabadító víziót, annak a távlatát, hogy a szcientizmus minden kisértete a pálya szélére kerüljön. De amikor Duhem azt találta, hogy az említett elvre vonatkozó első utalás a középkori Sorbonne-on hangzott el, nem habozott mindent félre tenni. Az eredmény a Newton-i tudomány középkori, keresztény eredetének leírása lett mintegy tizenöt vaskos kötetben.

Duhem, aki hűséges és buzgó keresztény volt gyermekkorától fogva, felbecsülhetetlen beszámolót adott intellektuális odisszeájáról "Physics of a Believer" című esszéjében, amelynek minden Katolikus értelmiségi kötelező olvasmányának kellene lennie, akár tudós, akár nem. Talán ennek az esszének a meditativ olvasása inspirációt fog neki adni, hogy sok mindent félre tegyen, ha egy mégoly távolian hasonló alkalom fölmerül kutató szemei előtt.

Részben azért említettem Duhem-et, mert életművében, kombinálva a fizikus, történész és tudomány-filozófus, és ráadásul a művész feladatát, igazi katolikus és Katolikus inspirációt találtam több értelemben is. Biztosan inspirálónak látszott elszántsága, hogy nem hagyta magát elbátortalanítani a rendszeres mellőzéstől, amelyet egész életében tapasztalt a világi tudományos testületek részéről. Azt tartotta legnagyobb elégtételének, ha hallott arról az intellektuális támogatásról, amelyet Katolikus egyetemek oktatói és diákjai találtak írásaiban.

Az a tény, hogy a *The Relevance of Physics* (A fizika látóhatára) és a Gifford előadásaimat tartalmazó *The Road of Science and the Ways to God* című könyveimnek némely nem-Katolikus olvasója erős ösztönzést talált bennük a Katolikus Egyházhoz való csatlakozásra, számomra sokkal értékesebb, mint némely tekintélyes díj. Nem azért, mert e

könyvek bármelyike apologetika lenne akármilyen értelemben. Ezek csupán védőbeszédnek voltak, mint minden más értelmes erőfeszítés az igazság érdekében.

Ha ugyanis a Katolikus értelmiségi szégyenli, hogy ebben az értelemben apologetikát csinál, elárulja mind értelmét, mind Katolicizmusát. Megszakítja kapcsolatát a Katolikus értelmiségieknek azzal a hosszú láncolatával is, amely Jusztin vértanúval kezdődik, két *Apologia* szerzőjével, amelyek végül is az életébe kerültek. A következő nagy szem ebben a láncban Ágoston könyve, a *City of God* (Az Isten városa) volt, utolérhetetlen apológia a keresztény kultúra érdekében, amint azt a Katolikus Egyház előadta és továbbhagyományozta. Egy másik nagy szem volt ebben a láncban Aquinoi Tamás *Summa contra gentiles* című műve. E két utóbbi biztosan sok más területen is dolgozott, beleértve a tiszta Katolikus teológiát, de az apológia írását mindketten Katolikus feladatuk lényeges részének tekintették.

És mit mondjunk Newman-ról? Napjainkban túl gyakran emlegetik úgy, mint a II. Vatikáni Zsinat teológusát. Valóban különös címke, legalább egy okból: Newman újból és újból hangsúlyozta, hogy nem teológus, hanem *horribile dictu*, hitvitatkozó (controversialist)! Valóban mondta azt is, sohasem mulasztaná el az alkalmat, hogy egy jó küzdelemhez csatlakozzék. A személyekhez mindig kedves volt, de kegyetlenül tudott vágni, ha elvekről volt szó. Nem volt barátja az "ökumenikus" simaságnak, amely újabban szabványosított eszköz annak megelőzésére, hogy valaki tiszta bolondnak tűnjék, ha nem tiszta értelmiségi furfangmesternek.

Newman áttérése után hamarosan világossá tette, hogy idejét nem kívánja tovább vesztegetni a Katolicizmus délibábjára, az Anglikán Egyházra. Életének felezőpontján inkább magára vette életműveként a modern művelt társadalom agnosztikus pragmatizmusa elleni harc feladatát. *Apológiája* személyes apologetika volt. A *Grammar of Assent* című műve máig felül nem múlt tárgyalása bizonyos alapvető episztemológiai problémáknak, amelyeket teljesen felszínre kell hozni, ha valaki hatékonyan akarja bemutatni a modern elmének a Katolikus tanítást, valójában a Katolikus Egyházat. Mert sohasem szabad elfelejteni, hogy a *Grammar of Assent* nagy védőbeszéddel végződik a történeti Katolikus Egyházról, ami Róma Egyháza volt Newman számára.

Ez az egyház volt neki az egyedüli csatorna a megtestesülés tényéhez, amelyről joggal mondta, hogy a legnehezebben elfogadható dogma. De ha valaki egyszer megadta magát ennek a dogmának mint a természetfölötti lényegének, akkor semmi értelme sincs – érvelt – finnyáskodni a konkrétan természetfölötti megjelenéséről, amint az a Katolikus Egyházban fellelhető. Ezért fogadta lelkesen a mindig újabb csodákat a Katolikus Egyházban. Kétségtelenül üdvözölte volna a fatimai napcsodáról szóló híreket is a Paul

Claudel megjegyzését megelőlegező szavakkal, amelyek szerint Fatima képviselte “a természetfölötti brutális benyomulását a természet világába.”⁸

Semmiképen sem mérsékelte volna ezt és sok más csodát attól való félelmében, hogy maradinak látszana az oxfordi professzorok és a Sorbonne-on, a Harvard-on, Tübingenben és másutt tanító kollégáik előtt. Mert tudta, hogy tekintet nélkül értelmi pallérozottságukra, egy tragikusan bukott világ részei. A Katolikus értelmiségieknek, akik közül annyian lettek prédái a mitikus Omega pont felé sodródó hamis optimizmusnak, elmélkedniük kellene Newman-nek az eredeti bűnről szóló szavairól, amelyek részéről csak megjegyzések voltak. És ő ezeket a szavakat háttérben azzal a névlegesen keresztény társadalommal mondta, amelynek a csiszolt úriember volt az igazi szent.

Ha egy Katolikus értelmiségi ma kihívást akar, legyen az Newman kihívása, aki sohasem bújt ki a konkrétan természetfölötti általi kihívás alól. Ezért képez kihívást úgy, mint senki más modern Katolikus értelmiségi, olyan Katolikus értelmiségiek számára, akik azt gondolják, hogy a természetes kihívásaival való birkózás által megfelelhetnek azon természetfölötti kinyilatkoztatás kihívásainak, amely konkrétan a Katolikus Egyházban van adva teljességében. Ennyit utalásul a *Newman's Challenge* című könyvemre,⁹ amelyben az utolsó tíz évben publikált mintegy tíz esszemet gyűjtöttem össze. Ezek Newman olyan gondolatainak különböző aspektusairól szólnak, amelyek drágák voltak neki, de sajnos nem szükségszerűen drágák számunkra.

Végül, nekünk Katolikus értelmiségieknek, akik égünk a vágytól hogy elveket és alapokat kutassunk (időnként azt gondolva, hogy még lehetséges a filozófusok követét feltalálni) sohasem szabad elfelejtenünk Pascal bölcs megjegyzését: “Minden jó elvet kimondtak már. Ami hátra van, az áttenni azokat a gyakorlatba.”¹⁰ A teljesítés konkrétságot jelent. A Katolicizmusnak, mint intellektuális feladatnak a végrehajtásánál abból a sok módon nagyon szűk konkrétságból kell kiindulni, ami Krisztus volt galileai realitásában. Ezért nem tulajdonított neki senki figyelmet a művelt világban, amíg élt, és bizonyos ideig utána sem. Mindenesetre megvetették, mint Domitianus tette azokkal a galileai parasztokkal, Jézus rokonaival, akiket Rómában eléje vezettek. Nyilvánvalóan a legszűkebb maradiság mintaképeinek tűntek számára.

Ez illusztrálja a Katolicizmus legnagyobb paradoxonát. Amennyire valóban Krisztushoz van kapcsolva, annyira elképesztően **parochiális** marad. De így van bármely igazi konkrét entitással, amely különbözik a képzelet látványos alkotásaitól. Ezek “katolikus”-nak tűnhetnek nagyon **parochialis** elméknek, jóllehet azzal büszkélkednek, hogy “katolikusok.” Az igazi katolikus elmék mindig az igazság aranypróbájának tartják azt, hogy a “katolikus” a “Katolikusért” kiált, mint egyedüli biztosítékáért és igazolásáért